

УДК 37.013.3

ВІРА ІЛЬЧЕНКО

КОСТЯНТИН ГУЗ

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

ПРО ЗАВДАННЯ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається проблема ролі цілісності змісту освіти в розв'язанні таких важливих для суспільства завдань як соціалізація молодих поколінь, формування у них природовідповідно високих рівнів інтелекту, екологічного, розумового, патріотичного, національного виховання; формування життєствердного національного образу світу учнів та життєствердної моделі світу суспільства.

***Ключові слова:** цілісність змісту освіти, соціалізація учнів, природовідповідно високі рівні інтелекту, екологічне, розумове, патріотичне, національне виховання; життєствердний національний образ світу.*

Проблема цілісності знань учнів загальноосвітньої школи є однією з найактуальніших проблем вітчизняної і зарубіжної педагогіки. Нова українська школа спрямовує навчальний процес до інтеграції, до цілісності знань. Критерієм прийняття чи неприйняття моделі освіти, яка претендує змінити традиційну, звичну модель, мають бути цінності науки та людського буття, що вносяться в суспільство з новою моделлю освіти. У літературі знайдемо різні класифікації цінностей науки, згідно з якими на перше місце в ієрархії найвищих цінностей пропонується ставити істину, добро, цілісність, життєвість.

Аналізуючи завдання освіти, почнемо з поняття цілісності. Як відзначають філософи, у «цілісності» є багато експлікатів – однорідність, гармонійність, органічність, підлягання єдиним закономірностям, системність [8, с. 127]. Цілісність змісту освіти, цілісність знань, які пропонуються учням для засвоєння, – необхідна умова відбору знань, що використовуватимуться в навчальному процесі. Оскільки більшу частину часу дитина витрачає саме на навчання – у школі чи вдома – ця діяльність має стати природним способом її буття, інакше психіка і фізичний стан дитини будуть пригнічені. Природною потребою людини, отже, і дитини є розуміння того, що відбувається у її житті. Проте ніяке розуміння не відбувається інакше, як через включення нового знання в цілісність. Так, Хайдеггер, Гадамер вважають, що розуміння

є способом буття людини, водночас розуміння – це неперервний процес руху думки в «герменевтичному колі», «... рух розуміння постійно переходить від цілого до частини і від частини до цілого. І завдання полягає в тому, щоб, будуючи концентричні кола, розширювати єдність смислу, який ми розуміємо. Взаємоузгодженість окремого і цілого – щоразу критерій правильності розуміння. Якщо такого взаємоузгодження не виникає, то розуміння не відбулося» [2, с.78]. Природна потреба учня не задовольняється, основні завдання освіти не розв'язуються.

Метою даної статті є розкриття умов розв'язання деяких основних завдань освіти, пов'язаних з цілісністю змісту освіти, з опорою на досвід реалізації моделі освіти сталого розвитку «Довкілля».

Модель освіти сталого розвитку «Довкілля», розроблена під керівництвом полтавських педагогів протягом 1990-2015 рр. надає можливість учням формувати особистісно значиму цілісність знань про дійсність – життєствердний національний образ світу [3, с. 102-110], досягати розуміння вивченого в кожний момент навчального процесу, починаючи з перших кроків шкільного життя і ще раніше – в дошкільному навчальному закладі. При цьому розв'язуються такі важливі для суспільства завдання – соціалізація учнів, формування природовідповідно високих рівнів інтелекту, екологічне, розумове та національне виховання молодих поколінь. Ці питання в педагогічній літературі недостатньо висвітлені. Метою даної статті є висвітлення умов розв'язання кожного із завдань.

Соціалізація учнів. Цей процес пов'язаний з вирощуванням з дитячого неупорядкованого, егоїстичного, егоцентричного мислення, яке мало чим відрізняється від мислення тварин, спрямованого на задоволення своїх органічних потреб, мислення соціально зрілої людини. Цього можна досягти тільки систематизацією знань. Систематизація знань дає дітям насолоду більшу, ніж смачна їжа, ласка і відпочинок [6, с. 492-495]. Діти більше всього хочуть стати соціально зрілими. Але для цього необхідна система знань – закономірно пов'язані їх елементи; систематизація знань змісту тієї чи іншої освітньої галузі відбувається на основі загальних для всіх елементів знань закономірностей.

Досвід впровадження моделі ОСР «Довкілля» показав, що в експериментальних класах (з вивченням цілісного змісту освіти освітніх галузей «Природознавство», – «Людина і світ») індекс соціальної зрілості учнів майже в 2-2,5 рази вищий, ніж в контрольних класах (дослідження соціальних педагогів під керівництвом к.п.н. Н.П. Лебедика [5, с. 176].

У плані соціалізації учнів важливо відзначити, що тільки модель ОСР «Довкілля» дає можливість кожному учневі в 1-11 класах вирощувати життєствердуючий національний образ світу. Серед тисяч образів світу учнів педагоги «Довкілля» не зустрічали однакових, як невідомі однакові відбитки пальців у людей. Спільними для образів світу є закономірності, якими власник образу може об'єднатися з ВС (Всесвіту, Всевишнім) і стати недоступним навіюванню, програмуванню свідомості. Суспільству, що складається з носіїв життєствердного образу світу, властива життєствердна модель світу – умова довговічності і життєстійкості суспільства. Носії агресивного, деструктивного образу світу створюють агресивну, деструктивну модель світу суспільства. Такі суспільства приречені.

Образ світу, його основа – образ природи формуються шкільними технологіями, програмами, підручниками.

У традиційних, нині діючих у вітчизняній освіті програмах предметів природничого циклу відсутня мета організації знань в цілісний образ природи. Вони формують локальний погляд на проблеми розвитку техніки, споживання енергії, впливу людства на біосферу, її цілісність, екологічні проблеми та ін. Такі програми ведуть до переконання в тому, що прогрес в науці і техніці автоматично перетворюється в прогрес у суспільстві. Все, що може бути зроблено для задоволення людини в конкретному випадку, має бути дозволено. У цьому переконують учнів практичні

застосування законів фізики, хімії, біології, якими закінчується вивчення кожного закону. Фрагментарне, атомістичне бачення процесів, прагнення до миттєвої конкретної користі, не розглянуті у взаємозв'язках, в цілісності природи формує споживацьке ставлення до неї, переконання, що природа може бути змінена так, як людям подобається.

Втручання в природу розглядаються як операції з лінійною послідовністю, які дають бажані стани її, до яких ми приходимо. Ми вже бачимо, до яких глобальних кризових наслідків в природі, суспільстві призвів строгий детермінізм, який зараз панує під час викладу навчального матеріалу. Освітні стратегії нового тисячоліття повинні бути засновані на висновках з реального стану речей у світі і на осмисленні висновків з парадигми самореалізації, одним з яких є погляд на еволюцію. Все – від Великого Вибуху до світла Сонця і виникнення життя на Землі, включаючи і людську цивілізацію, є проявом одного і того ж процесу, кінець якого не відомий заздалегідь і за який людство несе відповідальність.

Підхід до бачення природи, використання технологій закладається в школі. У тій мірі, в якій ми зможемо змінити шкільну освіту, в першу чергу природничу, у напрямку до цілісності, глобальності бачення учнями екологічних проблем, синергетичного підходу до пояснення процесів, в першу чергу, в живій природі, залежить виживання людства.

Екологічні проблеми – це не випадкова і не зовнішня біда, що звалилася на нашу цивілізацію, а природний результат її розвитку. Це наслідок дисгармонії біосфери і ноосфери, продукт обмеженого, фрагментарного бачення природи, що виразилося у використанні недосконалих і іноді руйнівних за своїми наслідками технологій. Засвоєння учнями освітньої галузі «Природознавство» має забезпечувати реалізацію загальної дидактичної мети – освіта, виховання і розвиток учнів.

Основні поняття освітньої галузі «Природознавство» – матерія і рух, простір і час, речовина і поле, загальні закономірності природи (збереження, спрямованості самовільних процесів до рівноважного стану, періодичності процесів у природі), поняття, пов'язані з названими закономірностями повинні формуватися спільними зусиллями вчителів при вивченні всіх предметів природничого циклу. Ці ж поняття входять в основи образу природи як основи життєствердного образу світу, який також формується в свідомості учнів безперервно, протягом їх навчання в школі зусиллями всіх предметів.

Безперервна організація знань в систему при вивченні кожного предмета, курсу, теми є необхідною умовою формування цілісності знань про природу, їх розуміння учнями. Як уже говорилося раніше, ніяке розуміння не досягає інакше, як через включення незрозумілого в цілісність. А ознакою цілісності є підпорядкування всіх елементів, з яких вона складається, загальним закономірностям, тобто закономірностям, які є основою формування образу природи, образу світу. З огляду на те, що розуміння, як відзначають філософи (Х.-Г. Гадамер) є природним способом буття, формування цілісності знань, образу світу сприяє зміцненню здоров'я учнів.

Педагогічною умовою безперервного процесу формування образу природи, образу світу (з початкової школи до випускного класу) є наявність у змісті всіх предметів природничого циклу елементів знань, які входять в зміст загальних закономірностей природи. Інакше кажучи, загальні закономірності природи повинні бути онтодидактичним стрижнем, навколо якого формується цілісність змісту освіти всіх предметів природничого циклу в кожному класі. Ця умова в діючих програмах і підручниках 7-8 класів відсутня, як і в програмах фізики, хімії, біології 9-х класів, значить, і в майбутніх підручниках.

Використання таких підручників у школі може бути умовою формування носіїв деструктивного, агресивного образу світу і, відповідно, агресивною, деструктивною моделі світу суспільства, його самознищення. Таким чином, соціалізація учнів пов'язана зі змістом освіти, технологією засвоєння його учнями.

Формування природовідповідно високих рівнів інтелекту. Цього можна досягти тільки при високому ступені абстракції змісту освіти [1, с. 83], при розумінні учнями змісту навчального матеріалу, для якого в змісті освіти повинні функціонувати загальні закономірності.

Створення педагогічних умов для формування природовідповідної високих рівнів інтелекту, як і соціалізація учнів, пов'язане з цілісністю змісту освіти. Фактологічний, не інтегрований в цілісність зміст дає можливість формувати найнижчий тип інтелекту – побутовий, який діє по авторитету або за вказівкою [1, с. 83]. Високі рівні інтелекту членів суспільства – це лідерство країни в розробці високоємних технологій, лідерство в економіці.

Енергозбереження, екобезпека, екологічне виховання як завдання освіти. Виконання цього завдання, як і попередніх, має спиратися на здатність учнів оперувати загальними закономірностями природи, перш за все, закономірністю збереження. Геніальний економіст і дослідник природи А.Подолінський доводив необхідність накопичення дітьми з раннього шкільного віку «енергетичного бюджету» (термін Подолінського) – здатності виконувати будь-яку роботу при найменшій витраті енергії. Цього неможливо досягти без застосування поняття енергії, універсального закону природи про перетворення і збереження енергії. Цей закон в традиційній освіті вивчається як закон фізики в 7 класі, коли формування фундаментальних структур мислення фактично закінчено.

Витрати енергії пов'язані з забрудненням навколишнього середовища. Таким чином, енергозбереження, як одна з основ економіки, пов'язане з екобезпекою. Розв'язання сформульованих вище завдань обумовлює лідерство країни на політичній карті світу, в економіці і збереження в біосфері.

Патріотичне виховання, усвідомлення необхідності збереження національної спадщини. З досвіду впровадження ОСР «Довкілля» можна зробити висновок, що патріотичне виховання, виховання любові до національного великою мірою залежить від системи уроків в довкіллі, особливо якщо вони проводяться в знаменні дні народного календаря, народні свята, з якими найбільше пов'язано народних звичаїв, прикмет, правил етнопедагогіки щодо виховання дітей. Це стосується не тільки освітньої галузі «Природознавства», а й усіх освітніх галузей.

Виховання дітей наукою. Ця ідея була дорога багатьом педагогам і, зокрема, К.Д. Ушинському, який не визнавав навчання науковим термінам і окремих фактів, вважав, що тільки на науковій, а не навчальній ступені ідея може оволодіти людиною в такій мірі, що змусить її «полюбити істину більше, ніж карти, гроші і вино, і шукати в житті істинних цінностей, а не випадкових переваг» [7, с. 128]. В цій книзі є теза «логіка природи найбільш корисна і найбільш доступна для дітей». За втілення її в моделі «Довкілля» в країнах СНД вона відома як «Освітня модель» «Логіка природи». На уроках згідно концепції моделі освіти «Довкілля» учні «відкривають» найбільш загальні закономірності природи – «першооснови буття» (за Я.А. Коменським) використовують їх для моделювання свого образу світу. Так реалізується ідея введення елементів філософії в шкільну освіту. Філософами, тобто здатними любити мудрість, діти стають в процесі пізнання свого етносоціоприродного «довкілля». Як вказував В.І. Вернадський, «наука – природне явище. Вона в загальнообов'язкової формі пов'язує кожную людину зокрема і суспільство в цілому з ноосферою, з біосферою» [4, с. 126]. Наука починається там, де пояснення дійсності опирається на закони науки.

Усвідомлення національної ідентичності, відповідальності за своє оточення. З досвіду впровадження ОСР «Довкілля» зауважимо, що найбільшою мірою генетична пам'ять у поведінці дітей, ставлення до світу проявляється під час уроків в етносоціоприродному довкіллі, які проводяться в певні дні народного календаря (народні свята). Такі уроки (дні) можуть проводитися спільно з вчителями природничих і гуманітарних дисциплін. Під час уроків в довкіллі найбільшою мірою проявляється любов до рідної землі.

Висновки. Цілісність змісту освіти створює психолого-педагогічні умови для соціалізації молодих поколінь, формування у них природовідповідно високих рівнів інтелекту, екологічного, розумового, патріотичного, національного виховання, формування в учнів життєствердного національного образу світу та життєствердної моделі світу суспільства. Розв'язання цих завдань особливо важливе на сучасному етапі вітчизняного суспільства. Завдання розв'язані в процесі реалізації в практиці шкіл моделі освіти сталого розвитку «Довкілля». Цей досвід може бути використаний в процесі оновлення Державного стандарту освіти та навчальних програм, підручників.

Список використаних джерел

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 1989. — 192 с.
2. Гадамер Х.-Г. О круге понимания / Гадамер Х.-Г. Актуальность прекрасного: Пер. с нем. — М.: Искусство, 1991. — С. 72-82.
3. Гуз К. Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. — Полтава: Довкілля-К. 2004. — 412 с.
4. Вернадский В. И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление. — М.: Наука, 1977. — 176 с.
5. Ильченко В. Р., Гуз К. Ж. Образовательная модель «Логика природы». Концептуальные основы интеграции естественнонаучного образования. — М.: Народное образование. Школьные технологии, 2003. — 206 с.
6. Каптерев П. Ф. Избр. пед. труды. — М.: Педагогика, 1984. — 704 с.
7. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии // Собр. соч. — М.: Изд-во: АПН РСФСР, 1950. — Т. 8. — 776 с. — Т. 9. — 628 с.
8. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания. — Одесса: Астро-Принт. — 1999. — 307 с

Стаття надійшла до редакції 18.11.2016 р.

ИЛЬЧЕНКО В., ГУЗ К.

Институт педагогики НАПН Украины, г. Киев

О ЗАДАЧАХ ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ОБЩЕСТВА

В статье рассматривается проблема роли целостности содержания образования в решении таких важных для общества задач как социализация молодых поколений, формирование у них природосообразно высоких уровней интеллекта, экологического, умственного, патриотического, национального воспитания; формирование у них жизнеутверждающего национального образа мира и жизнеутверждающей модели мира общества.

Ключевые слова: целостность содержания образования, социализация учащихся, природосообразно высокие уровни интеллекта, экологическое, умственное, патриотическое, национальное воспитание, жизнеутверждающий национальный образ мира.

ILCHENKO V., GUZ K.

Institute of Pedagogics, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

OBJECTIVES OF EDUCATION IN THE CURRENT DEVELOPMENT DOMESTIC SOCIETY

In the article the problem of the role of the integrity of the content of education in addressing the important challenges for society as socialization of young generations, forming their pryorodovidpovidno high levels of intelligence, environmental, scientific, patriotic, national education; the formation of their national life-affirming image of the world and reassuring model of society.

Keywords: *the integrity of the content of education, socialization of students pryrodovidpovidno high level of intelligence, environmental, intellectual, patriotic, national education; life-affirming national image of the world.*